

YANGI TEXNOLOGIYALAR BILAN BOG'LIQ

LEKSIKANING RIVOJI

*Andijon davlat chet tillari
instituti, talabasi **Karimova
Mohigul Abdullayevna.***

*Ilmiy maslahatchi
**Abdullayev Sirojiddin
Shaxsultanovich***

Abstract: This article explores the new words that have entered the Uzbek language due to modern technologies and the changes they have undergone in our language. In particular, many new words have entered Uzbek through the internet and mobile phones, either without modification or by being adapted into Uzbek. The article highlights their impact on the language and the changes taking place.

Аннотация. В данной статье изучаются новые слова, вошедшие в узбекский язык благодаря современным технологиям, и изменения, происходящие с ними в нашем языке. Особенно подчёркивается, что многие новые слова проникают в узбекский язык через интернет и мобильные телефоны либо без изменений, либо в адаптированной форме на узбекский язык. В статье освещается их влияние на язык и происходящие изменения.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy texnologiyalar tufayli o'zbek tiliga kirib kelgan yangi so'zlar va ularning tilimizdagi o'zgarishlari o'rganilmoqda. Ayniqsa internet va mobil telefonlar orqali ko'plab yangi so'zlar o'zbek tiliga o'zgartirilmasdan, yohud o'zbekchalashtirib kirib kelmoqda. Maqolada bularning tilga ta'siri va qanday o'zgarishlar yuz berayotgani yoritilgan.

Kalit soʻzlar: *texnologiya, yangi soʻzlar, oʻzlashma soʻzlar, internet, leksika, oʻzbek tili, oʻzgarish, imlo, tilshunoslik*

Zamonaviy texnologiyalar har tomonlama hayotimizga taʼsir etmoqda. Bugungi kunda texnologiya bilan bogʻliq boʻlgan soʻzlar va atamalar hayotimizning ajralmas qismi boʻlib borayotganining yaqqol namunalari ortib bormoqda. Internet va kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan birga, oʻzbek tilida ham yangi soʻzlar paydo boʻlmoqda. Bu soʻzlar koʻpincha ingliz tilidan oʻzlashib, tilga kirib kelmoqda.¹ Maqolada yangi texnologiyalar bilan bogʻliq leksik oʻzgarishlar va ularning oʻzbek tiliga qanday taʼsir qilayotgani tahlil qilinadi. Bu soʻzlar dastlab begona tuyulgan boʻlsa-da, kundalik nutqda faol qoʻllanilishi natijasida asta-sekin tilimizga singib bormoqda. Ularning baʼzilari fonetik yoki morfologik oʻzgarishlarga uchrasa, boshqalari esa asl holicha ishlatilmoqda. Yangi leksik birliklarning tezkor surʼatda ommalashuvi jamiyatdagi texnologik taraqqiyot darajasini ham aks ettiradi. Shu bois, bunday oʻzgarishlarni ilmiy jihatdan oʻrganish va tahlil qilish dolzarb masalalardan biridir.

Yangi texnologiyalar sababli tilimizga kirgan soʻzlar rivojlanishi bilan birga, tilimizga ingliz tilidan juda koʻplab yangi soʻzlar kirib kelmoqda. Masalan, “smartfon”(Smartfon (inglizcha: smartphone — „aqli telefon“) uyali telefon hamda qoʻl kompyuteri vazifasini bajaruvchi moslamadir , “kompyuter”Kompyuter (inglizcha: computer – „kodlar bilan ishlamayman“) – oldindan berilgan dastur boʻyicha ishlaydigan avtomatik qurilma , “internet”Internet (lotincha: inter — aro va net — tarmoq — standart minimal internet protokoli (IP), “wifi”Wi-Fi(Wireless Fidelity) — ingliz tildagi soʻzlar qisqartmasidan tashkil topgan boʻlib, „simsiz ishonchlilik“ maʼnosini anglatadi, “webinar”Ingliz tilidan olingan boʻlib, “web”(yaʼni internet)va “seminar” soʻzlarining birikmasidan hosil boʻlgan, “blog” Ingliz tilidan olingan “web log” (yaʼni internet kundaligi), “snapchat” Ingliz tilida bu yerda “snap”-

¹ Kompyuter lingvistikasi. “Texnologik soʻzlarning oʻzbek tilidagi ifodasi”. <https://compling.navoiy-uni.uz/index.php/conferences/article/view/13>

tez suratda olish, “chat”-muloqot, suhbat (ya’ni “tezkor suratlar yoki videolar orqali muloqot qilish) “blockchain” bu inglizcha "block" (blok) va "chain" (zanjir) soʻzlaridan tashkil topgan. Ular birlashib "bloklar zanjiri" degan ma’noni anglatadi, “drone”ingliz tilidan olingan boʻlib, dastlab: asarlari erkagi (ya’ni "dron bee") degan ma’noni anglatgan, keyinchalik shovqinli, gʻuvillovchi narsa ma’nosida ham ishlatilgan, “stream”, Inglizcha asl ma’noda “daryo”, “oqim”, “voqelikning uzluksiz oqimi” deganidir “hashtag”, “chatbot” inglizcha ikki soʻzning birikmasi: chat — suhbat, muloqot; bot — robot soʻzining qisqartmasi, ya’ni avtomatik dastur., “app” inglizcha "application" soʻzining qisqartmasi, “QR-kod”(Quick Response code) — bu inglizcha "quick response" (tez javob) iborasining qisqartmasi boʻlib, ma’lumotni tez oʻqish uchun moʻljallangan matritsa kodi kabi soʻzlar oʻzbek tilida keng miqyosda ishlatilmoqda.² Boshqa tillardan kirib kelgan soʻzlar koʻp hollarda oʻzbekchalashtirilmay, aynan inglizcha shaklda ishlatiladi. Bu jarayon, albatta, tilga yangi atamalar va tushunchalar paydo boʻlishiga olib kelmoqda.³

Yangi soʻzlarning oʻzbek tilida shakllanishi ba’zi hollarda, oʻzbek tilshunoslari yangi texnologiyalar bilan bogʻliq soʻzlar uchun oʻzbekcha ekvivalentlar taklif qilmoqda. Masalan, “app” soʻzini “ilova”, “login” soʻzini “foydalanuvchi nomi”, “upload” soʻzini “yuklash” deb oʻzbekchalashtirishga harakat qilinyapti.⁴ Oʻzbek tilida yangi texnologik soʻzlarni oʻzlashtirish va ularga mos keladigan soʻzlarni yaratish hozirgi kunda dolzarb masalalardan biri boʻlib qolmoqda⁵ (Oʻzbek tili va adabiyoti universiteti tadqiqoti, 2024). Shunga qaramay, bu ekvivalentlar hamma tomonidan darrov qabul qilinyapti, deb boʻlmaydi. Ba’zi foydalanuvchilar hali ham inglizcha variantlarini ishlatishga odatlangan, ayniqsa yoshlar orasida. Bu holat tilni

² “Yangi leksik birliklar va ularning imloviy xususiyatlari”, TATU maqolasi. <https://arxiv.org/abs/2405.14179>

³ Kompyuter lingvistikasi. “Texnologik soʻzlarning oʻzbek tilidagi ifodasi”. <https://compling.navoiy-uni.uz/index.php/conferences/article/view/13>

⁴ Tillar va madaniyat. “Zamonaviy leksika: muammolar va imkoniyatlar”. <https://aphil.tsuull.uz/index.php/language-and-culture/article/view/77>

⁵ Oʻzbek tili va adabiyoti universiteti tadqiqoti, 2024-yil.

standartlashtirishda muayyan qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Shuning uchun ham tilshunoslar nafaqat yangi so'zlar yaratish, balki ularni targ'ib qilish ustida ham ishlashlari kerak bo'lmoqda.

Yoshlar va yangi leksika, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar orqali ko'p muloqot qiladilar. Ularning muloqotida, tabiiyki, yangi texnologiyalar bilan bog'liq so'zlar keng qo'llaniladi. "Post", "layk", "komment", "story", "DM(Direct Massage)", "repost", "follow" kabi so'zlar yoshlar orasida keng tarqalishda davom etmoqda (SH. Saydahmedov, 2023). Bu so'zlar ko'pincha kundalik suhbatda ham ishlatiladi, lekin ular ba'zan to'g'ri ishlatilmaydi. Biroq, bu so'zlarni noto'g'ri ishlatish tilimizni buzishiga olib kelishi mumkin. Yoshlar orasida, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda, ma'lum bir so'zlarning keng tarqalishi, ba'zan ularni rasmiy yoki ilmiy muhitda ishlatishda qiyinchiliklar tug'diradi. Shuning uchun o'qituvchilar yoshlarni faqat texnik jihatdan emas, balki ma'naviy va madaniy nuqtai nazardan ham ushbu so'zlarni qanday to'g'ri va samarali ishlatish haqida tushuntirishga harakat qilmoqda. Bunday yondashuv nafaqat tilni himoya qilish, balki yangi texnologiyalar bilan bog'liq o'zgarishlarni madaniyatimizga moslashtirishga yordam beradi.

Yangi leksikaning imlo va talaffuzdagi muammolari texnologik so'zlarning talaffuzi va yozilishi bo'yicha ko'plab muammolar mavjud. Masalan, "internet" so'zining talaffuzi turlicha bo'lishi mumkin. Ba'zan so'zlar noto'g'ri talaffuz qilinadi, bu esa tilni noto'g'ri ishlatishga olib kelishi mumkin (O'zMU, 2024). Shuningdek, ba'zi yangi so'zlar o'zbek tilining imlo qoidalariga to'g'ri kelmaydi, shuning uchun ular bo'yicha yangi qoidalar ishlab chiqilishi zarur.⁶

5. Yangi leksika va tilning rivoji bu so'zlar zamonaviy tushunchalarni ifoda etish uchun zarurdir. Har bir davr o'z so'zlarini yaratadi, hozirgi davrda texnologiya asosida yangi leksik birliklar paydo bo'lmoqda. Bu jarayon tilning tabiiy rivojlanishini

⁶ Tillar va madaniyat. "Zamonaviy leksika: muammolar va imkoniyatlar". [tps://aphil.tsuull.uz/index.php/language-and-culture/article/view/77](https://aphil.tsuull.uz/index.php/language-and-culture/article/view/77)

ko'rsatadi. Yangi leksikaning kirib kelishi tilning o'zgarishini va yangilanishini ta'minlaydi.⁷

Yangi texnologiyalar bilan bog'liq leksikaning rivoji tilni boyitadi. Ingliz tilidan kirib kelgan so'zlar o'zbek tiliga o'zlashtirilmoqda va yangi muqobillar taklif qilinmoqda. Bu jarayon tilning rivojlanishiga yordam beradi, lekin ba'zi holatlarda yangi so'zlarni to'g'ri ishlatish va imlo qoidalariga rioya qilish zarur. Yoshlar o'rtasida bu so'zlar keng tarqalgan, shuning uchun o'qituvchilar va tilshunoslar bu jarayonni nazorat qilishga harakat qilishmoqda.⁸

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Arxiv. "So'z o'zlashuvi va zamonaviy leksika". <https://arxiv.org/abs/2009.14384>
2. Kompyuter lingvistikasi. "Texnologik so'zlarning o'zbek tilidagi ifodasi". <https://compling.navoiy-uni.uz/index.php/conferences/article/view/13>
3. "Yangi leksik birliklar va ularning imloviy xususiyatlari", TATU maqolasi. <https://arxiv.org/abs/2405.14179>
4. Tillar va madaniyat. "Zamonaviy leksika: muammolar va imkoniyatlar". <https://aphil.tsuull.uz/index.php/language-and-culture/article/view/77>
5. Til va adabiyot instituti. "Zamonaviy texnologiyalar leksikasi" lug'ati, 2023. <https://tilinstitut.uz>
6. O'zbek tili va adabiyoti universiteti tadqiqoti, 2024-yil.
7. "Imlo lug'atida zamonaviy atamalarni kiritish zarurati", Filologiya fanlari doktori Sh.Saydahmedov maqolasi, 2023.
8. "O'zbek tilidagi onlayn ta'lim materiallari leksikasi", O'zMU, 2024. <https://philol.natlib.uz/eduonline>

⁷ "Imlo lug'atida zamonaviy atamalarni kiritish zarurati", Filologiya fanlari doktori Sh.Saydahmedov maqolasi, 2023

⁸ "O'zbek tilidagi onlayn ta'lim materiallari leksikasi", O'zMU, 2024. <https://philol.natlib.uz/eduonline>